

K Ü L F Ö L D I K R Ó N I K A

M. Paléologue : Alexandra Féodorowna, Impératrice de Russie. (Paris, Plon, 1932.)

A francia diplomácia, mely politikai győzelmeken kívül poétai sikerekkel is dicsekedhetik, bizonyára nem vall szégyent egykori szentpétervári nagykövetével sem; bár Paléologue úr, ez a nem közönséges tehetségű és termékeny tollforgató, Claudel hatalmas költészetének árnyékában megmarad mindvégig ügyes és kellemes csevegőnek s nem többnek. De embernek: egyéniségnek és főként bajkeverő politikusnak, ő is van olyan valaki, hogy érdemes vele foglalkoznunk. Hisszük, hogy nyolc-tíz évszázaddal korábban a mai diplomata államok ősanja, maga Bizánc is örömezt menesztette volna követül valamelyik novgorodi vagy kievi fejedelem udvarába. Mert ez a frankba ojtott finom görög úr — egy díszes, sőt dinasztikus név birtokosa — aligha ült ölbetett kezekkel a pétervári francia követség palotájában. De nem is ülhetett. Mert a latin demokráciának mondhatatlanul szüksége volt az orosz autokrácia nyers erejére s hogy Páris valóban megmenekült a teutón csizmasaroktól, azt elsősorban ennek a pazarul áldozott muszkavérnek köszönheti. Abban a monstruózus bikaviadalban, mely ötödfél esztendőn át dühörögtette az európai aréna földjét, az orosz torreador nem lekicsinylendő hűséggel és hősiességgel lobogtatta piros rongyát a germán düh felé, hogy végül is halálra öklelten mindenét elveszítse — azon az egy szál vörös lobogón kívül. 1916 őszén már tántorgott a muszka óriás s Paléologue úr, aki nem egy kelle-

mes olvasmánnyal lepte meg széles közönségét, akkor tenne igazán hasznos szolgálatot, ha őszinte vallomást írna arról a néhány hónapról, mialatt a cár országa Kerenszkij hebehurgya köztársaságává züllött. Fájdalom, a diplomata-író ilyenirányú közlésére aligha számíthatunk. Míg ugyanis nyugaton a döntés ténye kétséges és kétségbeesett harcokban mindinkább a végevárhatlan felé tolódott, Kelet teljesen megtört s rohamos összeomlással fenyegette a Quai d'Orsay korifeusait. 1916 végén már a háborúellenes pártok javára billent a mérleg. Minden jel arra vallott: Oroszország, hogy önmagát megmentse, különbékét köt és cserbenhagyja szövetségeseit. A szövetséges hatalmaknak tehát alapos okuk volt, hogy ezt a teljesülő tervet egész erejükkel akadályozzák. A következő év két forradalommal sujtja a kifulladt Oroszországot, s ha a második forradalomban a német vezérkar irányító kezét látjuk, nyugodtan feltételezhetjük, hogy a márciusi mozgalmat viszont az entente titkos diplomáciája robbantotta ki a saját figuráival. Maurice Paléologue-tól tehát hiába várunk őszinte szót. Az egykori nagykövet úrnak sokkal is inkább része lehetett abban a veszes és felelősségteljes történelemcsinálásban, sem hogy bátran és elfogulatlanul írhatna történelmet.

Már első nagyobb munkája (*La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre*) tudatos leplezgetése a való tényeknek. Regényt ír. Ügyes komponáló képességgel úgy csoportosítja az eseményeket, hogy a márciusi monarchiaellenes forradalmat «spon-

tán» népmozgalomnak érezzük. Olyan mesterkedés ez, amit nem is vehetünk éppen rossz néven: Paléologue-nak tudnia kellett, hogy az entente-ügynökök vétkes munkája valamikor a történelem ítélszéke elé kerül. A történelem-hamisítás pedig sohasem kezdődhetik eléggé korán...

Új könyve, mely a tragikusvégű utolsó cárné életét oldja fel könnyed tárcanovella-stílusban, voltaképp kiégésítője az előbbenek, de mint írásmű, távolról sem olyan szerencsés. Paléologue — sajnos — nem rendelkezik Zweig művészi eszközeivel. Amit Alexandra Féodorownáról ír, nem történelemírás. De nem is regényes korrajz vagy történelmi regény. Az előbbenihez nem szerzett elegendő tudást és bűvárkodó készséget, a másikkhoz viszont nincs kellő írói ereje. Stefan Zweig a pszichoanalízis eszközeivel bontja szálakra a boldogtalan Marie Antoinette drámáját s nem közönséges írói képességekkel iparkodik élővé varázsolni a rég elköltözött királynét. Azt azonban Zweig is elfelejti, hogy az élet vaskos és fogható dimenzióját a lélek sokszor szép, sokszor rút, de mindenképpen bonyolult tulajdonságainak egyre változó szövedéke adja s mindennek okát keresni annyit jelent, mint durva kézzel letörölni figuráink arcáról az életnek éppen ezt a csodálatos lehelletét. Az ilyen, mindent észszerűséggel magyarázó művészet is teremthet mozgó alakokat; de ezek az alakok örökké egysíkúak maradnak, mint a filmfotográfia képei. Ezért «film» Zweig Marie Antoinette-je is; bár az is igaz, hogy ebben a nemben sikeres alkotás. Paléologue-t nem nyugtalanítják ezek a problémák. Ő csak ír. Egyszerűen és gondtalanul. Nem kíván fényt vetíteni a mélységbe, még bizonyos — egyoldalú — világítással sem. Ügyel, hogy a felületen mozogjon. Azt írja, amit majdnem vagy körülbelül mindenki tud.

Műve a kompilátor sekélyes ügyeskedése.

Arra azonban még így is alkalmas, hogy gondolkodóba ejtsen. A Hessen-Darmstadt-i hercegnő, Viktória angol királynő unokája, sorsában és külső életkörülményeiben feltűnő hasonlóságot mutat minden idők és történelmi drámák elévülhetetlen hősnőjével, Marie Antoinette-tel. Mögötte egy hatalmas királynői név: nagyanyja angol udvarában nevelkedett; s előtte a föld legfélelmetesebb erejű, abszolút monarchiájának trónja. Nőül megy az orosz cárevicshez s magával viszi új hazájába faja és szülőföldje örök idegenségét. Mert idegen marad. Hiába szívja vérévé az orosz föld sajátos nedveit, hiába iparkodik egész lényében áthasonulni: a muszka mindig idegent sejt ebben a fagyosarcú asszonyban. Megmarad «Niemkának», mint amaz, Mária Terézia leánya, «osztrák asszonynak». S részben ez a körülmény indítja meg későbbi elkerülhetetlen tragédiáját. Német eredete nagyszerű fegyver az agitátorok markában. S itt megint visszalapoz a történelem a vértanúságot szenvedett francia királynéhoz.

Pedig a valóságban Alexandra Féodorowna tökéletes oroszvá válik. (Amiként Marie Antoinette is a francia rokokó-abszolutizmus utolsó grande dame-ja.) Mindazok az ősi tulajdonságok, melyek az orosz embert valami egészen elütő eurázsiai lényé s az orosz földet külön glóbuszá gyúrnák, hovatovább fellelhetők a volt Hessen-Darmstadt-i hercegnőben is. Oroszország a babona, a csodák, a miszticizmus, a vad szentek és a kóbor szekták hazája. Philippe, a lyoni mágus vagy Rászputin felemelkedése a császári trón lépcsőjéig, csak ebben a valószerűtlen világban lehetséges. A «vasléptű» végzet mindenféle gonosz jelekben küldi előre intéseit. Moszkvában, a koronázás napján kétezzer muzsiknak veszi életét a hallat-

lan zürzavar. Kievben pedig a fiatal cári pár tiszteletére rendezett ünnepségen háromszáz néző pusztul a Dnyeper hullámaiba. (Marie Antoinette számára is gondoskodott a véletlen ilyen rossz «omen»-ről. Mikor francia földre lép, Louis Rohan herceg, a későbbi nyakláncper hirhedt hőse, üdvözli először.) Hát nem a XVII. és XVIII. század babonás világa ez? Hiszen magának a Romanov-családnak a sorsa is csodálatosképen ugyanazzal a névvel indul és zárul. Mihályt, az első Romanovot az ú. n. Ipátyij-zárdában lelték meg a cárválasztó gyűlés követői, II. Miklóst és családját pedig háromszázegynéhány év múlva a jekaterinburgi Ipátyijev-villában lötték agyon a bolsevisták.

Mégis, egészben véve, Alexandra Féodorowna élete sötétebb Mária Terézia leányáénál. A francia királynének legalább egy-két gondtalan s talán boldog esztendőt juttatott a sors, míg az utolsó cárné napjai gyászban, aggodásban, gyötrelemben telnek. A cárevics betegsége, a japán háború, az első forradalom, Szergej nagyherceg és Sztolypin meggyilkolása, aztán a terrorista merényletek egész sora s

végül a világháború, a második és harmadik forradalom, a trónfosztás, a fogság: ilyen életnek a halál csak megváltás lehet.

Természetesen, Marie Antoinette még ma is — sőt, talán éppen: ma — romantikusabb, képzeletizgatóbb. De nem szabad elfelednünk, Alexandra Féodorowna más ember volt. Csak külső életük rokon. De Paléologue rámutat, hogy családja, a thüringiai «Landgraf»-ok e messzeágazó fája két csodálatos női lélek emlékét őrzi, magyarországi Szent Erzsébet és Stuart Mária emlékét. Alexandra Féodorowna e két tragikus asszony örököse.

Paléologue avatatlan kézzel nyult ehhez a szörnyű és titkokkalteljes összeomláshoz. Krónikája már csak azért is kegyeletsértő, mert mindig felhasználja az alkalmat, hogy csípi, sőt üssön a németeken. Az a gyanunk, *Alexandra Féodorowna*-ja is csupán kedvező alkalom, hogy epés kirohanásokat rendezzen a «perfid» II. Vilmos ellen.

Man bemerk die Absicht und wird verstimmt.

Szakáts László.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.